

MÜHENDİS İLETİŞİME NEYLER?

Ahmet İNAM*

* ODTÜ - Felsefe Bölümü

1. SORUN

Shannon ve Weaver'in geliştirdiği ileşitim modeli, konuya yeni başlayanların yakından bildiği yaygın bir modeldir: Bilgi (malumat) kaynağından ileti gönderilir, ileti, iletiliciye (transmitter) gelir, işarete (signal) dönüşür, işaret alıcısına gelir, alıcı işareti çözer, yeniden iletiyi oluşturur ve ileti hedefe ulaşır. Bu ana model, telsiz, telli telefon haberleşmeleri temel alınarak oluşturulmuş. Değişik kanallar, gürültü ögesi, geri besleme etkileri de işin içine katılabilir. 1950'lerin başlarından bu yana, bu modeli temel alarak farklı iletişim modelleri oluşturulmuş.¹ Gönderici, kanal, iletişimin olduğu ortam, iletinin gönderilme niyet ve amacı gibi öğeler tartışılmış. "Kim, hangi araçla, hangi ortamda, kime, hangi koşullarda, ne amaçla, hangi etkiyi uyandırmak için ne diyor?" (Braddock Modeli!) gibi sorularla, başlangıçta mühendisliğin bir kavramı olan "iletişim", toplum ve siyasa alanına kaydırılarak, sorgulanmaya çalışılmış.

Bu yazının hedefi, iletişim modellerini tartışmak değil.² Amacım, insanlar arası iletişimde teknolojinin, buna bağlı olarak mühendisin yerinin ne olduğu üstüne düşünmeye çalışmak. Bu düşünme çabamda, teknoloji ve iletişim felsefesi açısından dayandığım bazı ilkeler var. Bunları yeri geldiğinde ortaya koyacağım. Ancak yazım, felsefeye bulaşmamış okurların da, özellikle iletişimle uğraşan da felsefe malumatıyla ilgilenmeyen arkadaşların da anlayabileceği bir bağlam içinde gelişecek. Bunu başarıp başaramayacağımı bilmiyorum. Ama hedefim bu. Böylece, temelde, insan olmanın ana özelliklerinden biri olan iletişileme özelliğine sahip olmakla³ teknoloji üretmek arasındaki temel ilişki üstüne bazı tezler geliştireceğim. Daha doğrusu bazı tezleri ima edeceğim. Hem iletişim hem de teknoloji çağımız insanının en büyük sorunlarını oluşturuyor. Bunlar arasındaki ilişkiyi düşünmek, böylece, çağımızın sorunları üstüne düşünmek demek. Bir iletişim mühendisi bu iki temel sorun alanıyla farkında olsun ya da olmasın ilgili olduğu için, böyle bir düşünme çabası, iletişim mühendisinin içinde bulunduğu toplum ve diğer toplumlar arasındaki yeri üstüne de birtakım sonuçlara götürebilir bizi.

"Çevremi, insanımı, toplumumu, giderek kendimi anlayamıyorum. Neyin ileti, neyin ileti olmadığını bilemiyorum."

2. İLETİŞİM

Türkçemizde iletişim sözcüğü, Batı dillerinin çoğuna Latince (communico) kökünden geçmiştir. "Ortak kılmak, aktarmak, paylaşmak, pay almak, katılmak, haberleşmek" gibi anlamlara gelen bu terim, "communitas", topluluk, toplum, "cemaat", bir arada, dostça ilişkide olmakla bağıntılı, Batılı'nın kafasında bu kavramın yarattığı çağrışım, böyle bir bağlantıyı içeriyor. Osmanlı, Arap kökenli "muhabere" sözcüğünü kullanmış. "Muhabere", "hebere" fiilinde türüyor. "Hebere", denemek, sınamak, deneyimine sahip olmak, tanışık olmak, araştırmak, haberleşmek gibi anlamları da içeriyor. Bilgi ve deneyimle, yaşantıyla yakından ilgili.

Oysa, "iletişim" sözcüğü ne Batı dillerindeki topluluk, birliktelik ne de Arapça'daki bilgi, deneyim, sınama kavramlarını çağırıştırıyor. Ortada, götürülecek, oluşturulacak, bir şeyin, iletinin ve ondan alınacak karşılığın (işteşlik eki), karşılıklılığın olduğunu söylüyor. Bu açıdan Türkçe'de iletişim terimi üstüne düşünürken, dışımızdaki kültürlerde bu kavramın kazandığı anlamları gözden tutmamak gerekiyor.

Yine, iletişim olgusunu, elektronik araç gereçlerin olanaklarıyla sınırlı görmek de yanlıştır. Ben, görünüşte hiçbir "mesaj", ileti göndermeden de iletişime geçebilirim. Bedensel olarak belli bir biçimde duruşum, bir iletişimi

başlatabilir. Beni bu duruşum içinde gören biri alması gereken iletiyi alabilir, öyleyse, iki insan arasındaki iletişimde, her bir insan, hem ileti hem de ileti gönderici ve alıcı olabilir. Yani insan, becerilebilirse, kendi kendisiyle, görünüşde hiçbir ileti olmadan iletişime geçebilir. Yaptıklarımızı düşünürken örneğin, kim olduğumuzu, anlamaya çalışırken, kendimizle hesaplaşmalarımızda böyle bir iletişim içindeyizdir. Bu sırada, belki yalnızca kendimizin kavrayabileceği bir "dili", iletiyi kullanıyoruz. Bu ileti, ancak bizim psikolojik yapımızın bütünlüğü içinde, bir anlam taşımaktadır. Bu iletiyi bir bütünlük içinde soyutlayıp çıkarmak olanaklı olmayabilir. Bu örneklerle demek istediğim şu: Alışılmış anlamda gönderici ve ileti öğeleri, farklı bir açıdan bakıldığında, insan psikolojisinin bütüncü, "Geşalta" niteliği içinde farklı boyutlar kazanabilir. İnsanın nasıl olup da, kendisiyle ve başkalarıyla iletişime geçebildiği sorunu, "teknik", "teknolojik" bir soru olmanın ötesinde, metafizik bir sorundur.

Anlama, anlaşma, anlatma sorusudur çünkü. Nasıl anlıyorum? İletiyi nasıl anlıyor, karşılığını veriyorum? Karşımdaki bunu nasıl anlıyor? Böyle bir sorun taşıdığı karmakarışık diğer sorunların yanında beni a) biyogenetik b) toplumsal varlığım hakkında düşünmeğe götürüyor. Karşımdakini anlıyorum. Çünkü, insan türünün bir bireyi olarak, türümden gelen genetik özellikler buna olanak sağlıyor. Arapçadaki muhabere, tecrübe et-

meyi, denemeyi, öğrenmeyi gösteriyordu. Çevremde, doğada varolabilmem, çevremle haberleşmek, iletişime geçmek, ondan öğrenmek, ona öğretmek, onu anlamak, ona anlatmak zorundayım. Toplumun diğer bireyleriyle birlikte olduğum, onlarla birlikte olmaya zorunlu olduğum için "anlaşmak" zorundayım.

İşte, doğal olarak türümden ve toplumsal yaşayışından kaynaklanan bu temel varoluş özelliklerim, çağımızda büyük tehlikelerle, tehditlerle karşı karşıya (çağlar boyunca, değişik görünüşleriyle sık sık böyle olmuş, o nedenle insan, sürekli savaşmış durumda!): Çevremi, insanımı, toplumumu, giderek kendimi anlayamıyorum. Neyin ileti, neyin ileti olmadığını bilemiyorum. Kendimi, derdimi, varoluşumu, sorunlarımı anlatamıyorum. Bunları becerbilsem de, anlayamıyorum. Peki, iletişim çıkıma içindeki insan, teknoloji yardımıyla kurtulabilir mi?

3. TEKNOLOJİ

Teknik, üretmek, araç gereç yapmak, iletişime geçmek kadar doğal bir

*"insanlar birbirlerini
anlamıyorlarsa,
dertlerini anlatamıyor
ve birbirleriyle
anlaşamıyorlarsa, bu
büyük ölçüde,
dünyanın içinde
bulunduğu, siyasal,
ekonomik, kültürel,
askeri durumdan
kaynaklanıyor mu? ***

özelliği insanın. En ilkel toplumların bile teknolojileri var. İnsan türünün, toplum yaşamının sürmesi, araç gerecin üretilip kullanılabilmesine bağlı. Teknoloji aracılığı ile çevremizi, doğayı denetim altında tutuyoruz.

Çağımızda teknolojinin giderek olumsuz etkileri ortaya çıkmış olsa da, artık, başlangıçta bir denetim aracı olan

teknolojinin kendisi, denetimimizden kurtulmuş görünse bile, bu sorunlarla başedebilmek için, yine de, teknolojiler kullanmak zorunda değil miyiz? (Burada teknolojiyi, denetim için kullanılan her türlü araç gereç ve onların bilgisi olarak anlıyorum.)

Şimdi, uydu haberleşmesinden, bilgisayarların yardımıyla geliştirilen her türlü elektronik tabanlı, "fiber optik"li iletişim olanaklarını da katarak, bu anlamdaki teknolojiyi üreten, kullanan, onun sorunlarıyla uğraşan mühendisin, yukarıda sözünü ettiğim çağımız insanının iletişim tıkanmasına nasıl çareler önerebileceğini düşünelim. (İletişim sorunu, elektroniğin dışındaki tekniklerle, teknolojilerle de ele alınabilir. Bu yazımda konum bu

değil!) İletişimi daha ucuz, daha hızlı, daha uzak mesafelerden, daha fazla kanallardan daha kolay kılmak temel sıkıntıyı çözer mi? Peki, bu sorun iletişim mühendisinin sorunu mudur? Görüntülü telefon konuşmalarının teknik sorunlarını, oradaki araç ve gerecin kullanımıyla, üretilmesiyle, kuramıyla ilgili sorunlarla uğraşan mühendis, örneğin, telefonda konuşanların birbirlerini anlamalarını, birbirleriyle anlaşmalarını düşünmek zorunda mıdır? Bu çağımız kültür adamlarının, sosyologlarının, dilbilimcilerinin, psikologlarının, ruh hekimlerinin, felsefecilerinin, sanatçıların sorunu değil midir?

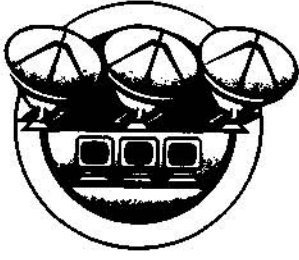
4. MÜHENDİSİN DÜNYADAKİ YERİ, İŞLEVİ, GÖREVİ

Mühendislik, bir çok mesleğe göre yeni bir meslek. Sanayi devriminden sonra giderek etkisini duymuş. Şimdi dünyanın yönetiminde (özellikle bizim toplumumuzun yönetiminde) etkin bir rolü var, öyle görünüyor. Mühendisin uzmanı olduğu alan içinde mesleğiyle ilgili belli sorunları var. Mühendislik kuramlarını, bilimi uygulamak, geliştirmek zorunda. Bu anlamda, herhangi bir meslekte bulunanlardan farklı değil durumu. -

Başka bir açıdan bakıldığında ise büyük bir sorumluluk taşıyor. Çünkü, işi, teknolojiyi uygulamak, geliştirmek, sorunlarını çözmek. Politikacı da, yönetici de, askeri kuruluşlar da teknolojiyle uğraşiyor.

Yalnız, bu sonuncular hedeflerine varmak için teknolojiyi bir araç olarak kullanmaya çalışıyorlar. (Teknolojinin hızla büyüyen yapısı içinde, belki de teknoloji onları kullanıyor!) Bu arada, mühendisi de, bu sistemin önemli bir ögesi olarak kullanmış oluyorlar! Yalnızca en iyi biçimde mesleğini gerçekleştirmek isteyen bir mühendisin politikacılarla, yöneticilerle, askerlerle, giderek yukarıda sözünü ettiğimiz insanlığın büyük iletişim sorunlarıyla ne ilgisi olabilir ki? Maaşını hak etmek için çalışsan, bağlı olduğun kurumda patronların sözünün dışına çıktığında işini yitirebilecek mühendise "dünyayı kurtarma misyonu" yüklemeye ne hakkımız olabilir ki?

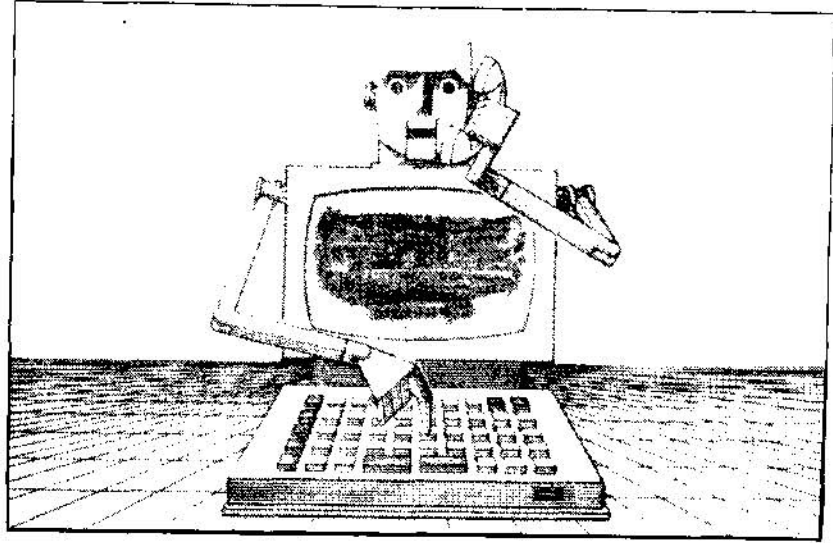
insanlar birbirlerini anlamıyorlarsa, dertlerini anlatamıyor ve birbirleriyle

*"Anlayamayan,
anlatamayan,
anlaşamayan insana,
hem mesleğinin teknik
olanakları açısından
hem de bunları
kavrayıp aşan,
insanlığın temel
sorunları açısından,
mühendisin hiç
söyleyecek sözü
olmamalı mıdır?"*

anlaşamıyorlarsa, bu büyük ölçüde, dünyanın içinde bulunduğu, siyasal, ekonomik, kültürel, askeri durumdan kaynaklanmıyor mu? Bütün bu koşulların yarattığı sorunlarla başetmede, yaşayışından sorumlu sıradan bir dünya vatandaşına ne görevler düşüyorsa, mühendise de o düşmez mi? Mühendisin belli bir ayrıcalığı mı var? Mühendis olsun olmasın, teknolojinin ve çevre sorunlarının, dünyadaki enerji kaynaklarının paylaşımındaki sorunların, tüm aklı başında insanların sorunu olduğu açık görünüyor.

Ben, politikacının, yöneticinin, askerin yanında mühendisin de bu gidişten önemli ölçüde sorumlu olduğuna inanıyorum. Mühendis, mesleğinin sorunlarını anlamalı, çözmeli, yeni teknikler, teknolojiler üretmelidir. Meslek sahibi olarak bu onun görevidir. Ama, bir insan olarak mühendis, diğer alanlarda çalışanlardan ayrı bir yere sahiptir. Telefonda konuşanların iletişim sorunları onu ilgilendirmelidir. Telefonları geliştirirken onun sorunlarıyla teknik olarak uğraşırken, bu telefonu kullanan insanları da düşünmelidir. Bu yolda diğer meslek sahipleriyle, mes-

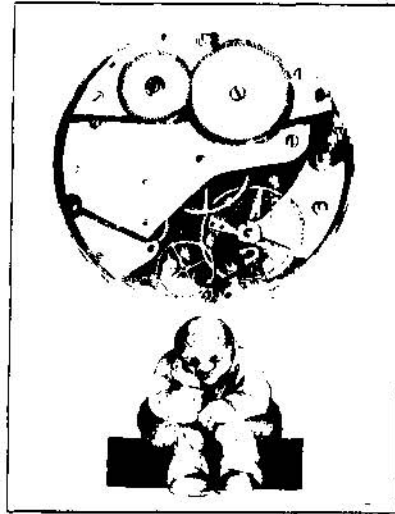
leklerinin dar sınırlarını aşabilip insanlığı, dünyayı, kültürü sorun edinmiş insanlarla birlikte düşünmelidir. Elbet, iletişim sorunları, salt mühendislik açısından düzeltilemez. Ama mühendis, insan olarak sorumluluğunu unutmamalı, araçları ne adına, hangi insan için, nasıl bir dünyada kullanacağını düşünmelidir. Mühendisin insan ve dünya bilinci, kültür bilinci geliştirilmelidir. Yalnız mühendisin değil olağan ki; çağımızda mesleğini körü körüne yapan tüm meslek sahipleri için aynı sorun vardır. Tekrar tekrar söylemeye çalıştığım gibi, mühendis, bir yanıla teknolojinin içinde iken; teknoloji, doğa, toplum ve kültürle, insanla bağıntılı olduğu için, bu konularla ilgili olmalıdır. Körükörüne uygulayıcı olmamalıdır. Hesap sormalıdır,

geniş düşünmelidir.

Mühendislik, insanlık tarihinde yeni bir olgudur. Teknolojinin hızla gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Teknoloji, başlangıcında insanın refahı ve mutluluğu içindi. Şimdi, insanın başına bela olabiliyorsa bunda mühendisin hiç mi sorumluluğu yoktur?

Anlayamayan, anlatamayan, anlaşamayan insana, hem mesleğinin teknik olanakları açısından hem de bunları kavrayıp aşan, insanlığın temel sorunları açısından, mühendisin hiç söyleyecek sözü olmamalı mıdır? Dünyayı mühendis gibi görmek ne anlama gelmelidir? Fırsatlardan yararlanma kârı artırma, ucuza mal etme, verimliliği yükseltme...

Ama hangi insan için? Nasıl bir dünya için? Bugün mühendis niçin yaşamaktadır?

KAYNAKLAR

- 1.0. Mcquail and S. Windahl, Communication Models, Longman, London, 1984
2. "Communication Reconstructed" Journal for the Theory of Social Behavior, Vol. 18, No. 4, 1988, s. 391-410
3. Giderek, her canlının, en azından kendi türdeşleriyle, çevresiyle, doğayla etkileşimde, dolayısıyla iletişimde bulunduğunu söyleyebiliriz.